

PROBLEMA ORIENTALĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI XIX. RĂZBOIUL CRIMEII. PACEA DE LA PARIS (1856)

NICOLAE CIACHIR

Rusia, în ciuda faptului că avea o armată numeroasă și câștigase un război cu Iranul (1826—1828), altul cu Imperiul otoman (1828—1829), și obținuse prin tratatul de la Unkiar Iskellessi (1833), avantaje asupra acestuia din urmă, le pierde prin Convenția Strimtorilor de la Londra (1841), limitându-se la protectorat asupra Principatelor Române, a Serbiei și la posedarea în exclusivitate a Deltei Dunării și a unor teritorii în Transcaucazia¹.

Convenția de la Londra (Anglia, Austria, Franța, Prusia, Rusia), iscălită cu Imperiul otoman, la 13 iulie 1841, marca succesul Angliei, de a depărta Rusia de Strimtori și Franța de malurile Nilului. Francezul J. Droz trage concluzia că triumful lui Palmerston a fost considerabil, chiar dacă metodele folosite erau lipsite de curtoazie și chiar brutale, el devenind unul din marii promotori ai Angliei ca putere mondială². Cele cinci puteri europene... „convinse că unirea și acordul lor oferă Europei garanția cea mai sigură a păstrării păcii generale”³, și acordind Sultanului „...o dovadă evidentă a respectului pe care ele îl poartă inviolabilității drepturilor sale suverane”⁴, decid în comun, printr-un act obligatoriu, de a se conforma vechii reguli a Imperiului otoman „...după care trecerea prin strimtorile Dardanele și Bosfor, trebuie să fie întotdeauna închisă vaselor de război străine, atâta timp cât Poarta se găsește în stare de pace”⁵. Sultanul își rezervă dreptul de a elibera firmane de trecere pentru vasele ușoare sub pavilion de război. Convenția, totodată pune Imperiul otoman, sub garanția marilor puteri, care să-i asigure integritatea și inviolabilitatea drepturilor suverane⁶. Garantând integritatea Imperiului, marile puteri stopau procesul de emancipare a popoarelor subjugate și mai ales a celor sud-est europene. În al doilea rând, sultanul, închizând Strimtorile pentru vasele militare, lovea cu precădere în flota rusă, care rămânea sechestrată în Marea Neagră. Dar, în caz de război, putea să deschidă Strimtorile, flotelor militare ale statelor prietene, cum s-a întâmplat cu cele ale Angliei, Franței și Sardiniei în timpul războiului Crimeii.

Deși prin Convenția de la Londra, din 1841, diplomația țaristă a suferit un eșec, Nicolae I socotea, totuși, că se poate înțelege cu Anglia, în vederea împărțirii

¹ N. Ciachir, Gh. Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, 1984, p. 313—314; N. S. Kineapiņa, *Vneșnjaia politika Rossii v vtoroi polovini XIX veka*, Moscova, 1974, p. 3; N. Danielevskii, *Rossia i Evropa*, Petersburg, 1861, p. 61;

² J. Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1972, p. 313

³ *Acte și documente relative la istoria renașterii României (1391—1841)*, I, p. 1078;

⁴ *ibidem*.

⁵ *ibidem*, p. 1079;

⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara, 1974, p. 93.

Imperiului otoman. Pe această direcție se înscrie vizita țarului în Anglia în 1844 și discuțiile avute cu regina Victoria, premierul Robert Peel și ministrul de externe, lordul Aberdeen. Țarul dorea să tranșeze direct cu Anglia, împărțirea Imperiului otoman, socotind că destrămarea și dispariția acestuia este inevitabilă, dar prin excluderea Austriei și Franței, de la această operațiune. Diplomații englezi, nu l-au refuzat pe țar categoric, au fost amabili, i-au dat speranțe, dar nici atunci, nici ceva mai târziu, n-au iscălit cu Rusia un document în sensul propunerilor țarului⁷.

În decembrie 1845, țarul, în trecere prin Viena, i-a declarat răspicat lui Metternich, că în cazul prăbușirii Turciei „el nu va ceda nimănui Constantinopolul, iar în caz că cineva va îndrăzni să-și îndrepte armatele într-acolo, el, țarul, va avea grijă să sosească mai devreme, iar odată intrat, acolo va rămâne“. Un asemenea limbaj, arată istoriografia sovietică, era mai degrabă o amenințare, un ultimatum, decît o propunere de a discuta problema împărțirii Imperiului otoman⁸. De fapt, țarul considera că Austria în acel timp era prea slabă, ca să fie luată în considerație, spre a i se face propuneri concrete de împărțire.

Venirea la putere, în 1846, a partidului whig în Anglia, cu John Russel ca prim-ministru și cu Palmerston la externe, excludea orice dialog cu Rusia, în problema împărțirii Imperiului otoman⁹. Țarul era tentat să caute alte soluții, totodată era îngrijorat că forțele revoluționare din Europa începeau să se agite tot mai mult, iar Austria și Prusia, state cu regimuri absolutiste, nu reușeau să se impună¹⁰. Izbucnirea lanțului de revoluții, în anii 1848—1849, a afectat întregul sistem de relații internaționale, instaurat în 1815 la Viena¹¹. Numai Rusia, Spania, Portugalia și Țările scandinave, au evitat acest puternic șoc al istoriei. Referitor la Anglia, trebuie spus că și aceasta a cunoscut, în aprilie 1848, o vastă manifestație a „chartiștilor“. Aceștia doreau reforme democratice, acțiuni care cu greu au fost contracarate de guvern. În orice caz, în urma înăbușirii valului de revoluții, Rusia apare arbitru necontestat al Europei. A salvat Austria, a pus la punct Prusia, a intimidat Piemontul și a oprit valul revoluționar din sud-estul Europei, înăbușind revoluția română și impunînd Turciei Convenția de la Balta-Liman¹². Pe baza acestei Convenții, ruso-turce, domnii români nu mai sînt aleși, ci numiți pe timp de 7 ani, de către cele două puteri, iar prezența a doi comisari (unul rus, unul turc), și a trupelor de ocupație (pînă la 1851), aveau ca scop să stingă orice focar revoluționar. Deși înfrîntă, revoluția română din anii 1848—1849 a produs o sudură din Voievodina pînă în Bucovina și din Oltenia, pînă în Dobrogea și o maturizare a spiritului național. Totodată principatul Transilvaniei a redevenit o unitate administrativă distinctă, depinzînd direct de

⁷ H. Hearder, *Histoire de l'Europe. L'Europe au XIX-e siècle. 1830—1880*, Paris, 1973, p. 44.

⁸ *Istoria Diplomației*, I, sub red. lui V. A. Zorin, V. P. Potemchin, București, 1962, p. 493.

⁹ Lord Palmerston, *Sa correspondance intime pour servir à l'histoire diplomatique de l'Europe de 1830 à 1865*, I, Paris, 1878, p. 111—113.

¹⁰ Vezi pt. amănunte: Peter Rassow, *Histoire de l'Allemagne dès origines à nos jours*, Paris, 1969; Erich Zöllner, *Histoire de l'Autriche dès origines à nos jours*, Paris, 1966.

¹¹ J. B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris, 1964, p. 99.

¹² J. Droz, *Histoire diplomatique...* p. 349—350.

Viena, ca și Bucovina, iar Banatul și Voievodina, cu populație mixtă, adică română și sîrbă, formau o provincie cu sediul la Timișoara. Istoricii iugoslavi D. Djordjević¹³ și F. Slipićević¹⁴ au arătat convingător că revoluția din Principatele române și din regiunile limitrofe, cuprinse în Imperiul Habsburgic, au creat o stare revoluționară în peninsula Balcanică: Bulgaria apuseană, Muntenegru, Herțegovina, Metohia și Albania nordică, iar istoricul bulgar Virginia Pascaleva, folosind surse arhivistice ruse (rapoartele ambasadei de la Constantinopol), că românii au dorit să antreneze în mișcare și pe bulgarii din zona Rahova-Vidin. Iugoslavul Milorad Ekmečić, folosind surse britanice (Public Record Office London), arată că englezii ca să contracareze penetrația rusă spre Balcani ar fi preferat crearea unui stat româno-sudslav liberal, condus de Miloș Obrenović¹⁵. Același istoric, folosind și surse arhivistice rusești, arată că imperiile absolutiste vecine cu Principatele se temeau ca prin revoluție națiunea română să nu-și creeze un stat puternic independent, în care să includă pe toți conaționali lor din monarhia habsburgică¹⁶.

După înfrîngerea revoluției maghiare, mulți unguri, polonezi și alte nații, conduși de Kossuth și Bem, s-au refugiat în zona Vidinului, în Imperiul otoman, spre a scăpa de represalii. Consulul Franței, acreditat la Belgrad, raporta, la 19 august 1849, că autoritățile sîrbe au primit ordin din partea ministrului de interne, să acorde ajutor și să primească umanitar, pe toți care s-ar fi refugiat și pe teritoriul Serbiei¹⁷. Diplomatul francez comunica, într-un alt raport, că Rusia și Austria au făcut presiuni asupra otomanilor, ca toți revoluționarii să fie extrădați și drept represalii au rupt relațiile diplomatice cu Poarta¹⁸. Franța și Anglia au intervenit în conflict sfătuiind pe sultan să nu cedeze. Flotele celor două state au făcut demonstrații, iar cea engleză a ajuns chiar în Marea Neagră. Numai în urma acestor acțiuni, guvernele rus și austriac au renunțat la pretențiile lor.

Totuși, în iunie 1853, Nicolae I, mizînd pe o conjunctură diplomatică favorabilă, socotește că poate singur lichida Imperiul otoman și dă ordin generalului M. D. Gorceacov, cu o armată de 80.000 de oameni să ocupe Principatele române, fără să fie declarat război Porții. Istoriografia sovietică socotește că țarul dorea să-i intimideze pe otomani, deoarece cu 80.000 de oameni nu se putea duce un război ofensiv în peninsula Balcanică, mai ales că Omer-pașa dispunea în Balcani de o armată de 145.000 oameni și de numeroși instructori străini¹⁹.

Revoluționarii din Europa au sperat că vor putea folosi acest război, spre a lovi în sistemul autocrat rus care înăbușise o serie de revoluții. Dealtfel, Marx

¹³ D. Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques (1804—1914)*, Belgrad, 1965, p. 80.

¹⁴ F. Slipićević, *Istoriya naroda Jugoslavije*, II, Sarajevo, 1961, p. 98.

¹⁵ M. Ekmečić, *Nekoliko ulomaka o ruskoj politici prema južnim slovenima u vrijeme revolucije 1848 godine*, în „Zbornik za Istoriju“ 26 (1982), Novi Sad, p. 41.

¹⁶ *ibidem*, p. 51.

¹⁷ Arhiv. Inst. Ist. Beograd, fond Coresp. MAE al Franței, inv. 92/31 (raport cifrat din 19 august 1849).

¹⁸ *ibidem*, inv. 92/32 (raport cifrat din 26 sept. 1849).

¹⁹ *Istoria U.R.S.S.*, tom. IV, sub red. lui A. V. Fadeev, Moscova, 1967, p. 528; *Istoria U.R.S.S., XIX-nacealo XX-v*, sub red. lui I. A. Fedosov, Moscova, 1981, p. 118 și urm., (În 1853, Rusia avea sub arme: 1.123.583 militari); Vezi și cele 2 volume traduse în românește: E. Tarlé, *Războiul Crimeii*, București, 1952.

scria în septembrie 1853 „...dacă aruncăm o privire asupra Europei, vedem simptome de revoluție în Spania, Italia, Danemarca, Principatele dunărene, Grecia și Turcia asiatică”²⁰. Revoluționarii români aflați la Istanbul (foarte activ Ion Ghica), Brusa, Pera, Atena, Triest, împreună cu emigrația stabilită la Londra, Paris, Bruxelles etc, au sperat că conflictul ruso-turc va declanșa o revoluție în sud-estul Europei²¹. Spre Istanbul, au plecat N. Golescu, A. C. Golescu-Negru, C. A. Rosetti, Dumitru Brătianu etc., unde unii din ei au luat contact, în insula Malta, cu un reprezentant al lui Mazzini și cu emigranți polonezi. Exilații români, împreună cu generalii Gh. Magheru și Christian Tell, au ajuns în tabăra lui Omer-pașa de la Șumla, dar, de teama implicațiilor politice, acesta renunță la serviciile lor. În timp ce românii își ofereau serviciile otomanilor, grecii încearcă să-și alipească Tesalia și Epirul, infiltrând circa 7 000 de militari. Poarta, susținută de Anglia și Franța, adresează un ultimatum Greciei, rupe relațiile diplomatice și începe să expulzeze populația greacă. Faptul că pe linia Dunării nu s-au dat lupte de amploare, otomanii au lichidat războiul de guerilă din Epir și Tesalia²².

Gestul țarului i-a enervat pe englezi și francezi, apropiindu-i în ciuda divergențelor existente. Țarul, sigur pe recunoștința Austriei și subestimând puterea militară a Franței, socotind că aceasta zguduită de revoluție, nu va interveni, miza în calculele sale pe o intervenție eventuală a Marii Britanii alături de otomani. Diplomația țaristă nu s-a gândit nici o clipă la o eventuală intervenție a Piemontului sau a Prusiei, ocupate cu probleme proprii, privind unificarea statală. Tocmai pe ce se baza diplomația țaristă, pe fidelitatea austriacă, va fi punctul nevralgic al războiului Crimeii. Austria, la rîndul său, va atrage de partea sa Confederația germană și Prusia, iar Piemontul (Sardinia), nedorind să scape momentul, s-a asociat. Palmerston îi scria lordului Aberdeen, în iulie 1853, că invadarea Principatelor române este un *cassus belli* pentru sultan și noi nu putem să-l sfătuim să rămână pasiv. Dar trebuie prudență și tactică și este imprudent să se hazardeze ca să trimită o armată la nord de Dunăre²³. Imperiul otoman, simțindu-se sprijinit și luînd ca pretext invadarea Principatelor, declară război Rusiei, în septembrie 1853. În urma distrugerii flotei otomane la Sinope (noiembrie 1853), ceea ce asigura Rusiei supremație în Marea Neagră, Anglia și Franța, încheie un tratat militar cu Turcia (martie 1854), iar în luna următoare declară război Rusiei²⁴. Marx și Engels apreciau caustic că „războiul anglo-francez împotriva Rusiei va fi înscris în mod indiscutabil în istoria militară ca un război de neînțeles”²⁵, sau ca „o colosală comedie a erorilor, în care te întrebi mereu: cine este tras pe sfoară”²⁶.

În acea perioadă, regatul Sardiniei nu avea interese războinice în Marea Neagră și în bazinul răsăritean al Mediteranei. Prin Congresul de la Viena,

²⁰ K. Marx-Fr. Engels, *Opere*, vol. 10, București, 1961, p. 522.

²¹ Alex. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României (1848—1877)*, București, 1930, p. 6.

²² John Mavrogordato, *Modern Greece (1830—1931)*, Londra, 1931, p. 46—48.

²³ Lord Palmerston, *Sa correspondance...* p. 433.

²⁴ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 328—329; E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, I, p. 10.

²⁵ Marx-Engels, *Opere*, vol. 11, p. 532.

²⁶ *Idem*, vol. 22, București, 1965, p. 36.

alipise teritoriile republicii Genua, dar era o utopie, să pretindă coloniile acesteia din Crimeea, care dispăruseră de secole. Negustorii sarzi făceau un comerț activ și avantajos cu sudul Rusiei, iar vasele lor transportau stofe, țesături, mătase, bijuterii și luau din Rusia cereale și animale²⁷. Cavour intuia că, participând la război, avea șanse prin tratatul de pace ce va urma, să-și mărească statul, să facă un pas spre unificare. Totodată era bucuros ca Austria să rămână în afara conflictului, deoarece intervenția Austriei alături de blocul anglo-francez ar fi redus practic aportul Sardiniei, în sensul că nu s-ar fi ajuns la modificări în statu-quo-ul din nordul Italiei.

Austria socotea că este mai avantajos să ia poziție ostilă față de Rusia, dar fără să-i declare război, postîndu-se în țara care dorește medierea conflictului. Totodată, căuta să atragă în această acțiune întreaga Confederație germană și mai ales Prusia. Calculul era următorul, în caz că Rusia ieșea victorioasă din conflict, sau slăbită, n-ar mai fi ajutat a Prusie, care s-a compromis luînd o poziție ostilă față de politica externă a țarismului. Și astfel, se ajunge la tratatul de alianță de la Berlin, între Austria și Prusia, din aprilie 1854, în care se arată ca un *cassus belli*, ocuparea pe timp prelungit a Principatelor, ocupare care compromite interesele economice, politice și morale ale întregii Confederații germane²⁸. Dieta federală de la Franckfurt, manevrată de către diplomația austriacă, în ședința din 9 decembrie 1854, aderă la tratatul mai sus amintit, motivînd că gestul Rusiei lezează interesele tuturor germanilor, care sînt hotărîți să acționeze solidari²⁹.

Ultima monografie sovietică, sinteză pe perioada 1801—1917, scoate în evidență caracterul nepopular în sinul opiniei publice și armatei ruse, a războiului Crimeii, calificînd războiul ca nejust, cu caracter de cotropire din partea ambelor tabere³⁰. Imperiul otoman, simțindu-se sprijinit, ridică pretenții asupra Crimeii și Transcaucaziei, iar Palmerston insistă să se debarce în Crimeea, mizînd pe superioritatea flotei, pe sprijinul elementului musulman din Crimeea, Georgia și Circazia și pe o eventuală joncțiune cu trupele rebele ale lui Șamil³¹. Mutarea operațiunilor militare, chiar pe teritoriul Rusiei, stat care avea pretenții de a-și extinde hegemonia asupra întregii Europe, urmărea și o latură psihologică. Spre a evita operațiuni militare simultan pe 3 fronturi: dunărean, Caucaz și Crimeea, comandamentul rus a hotărît să-și retragă trupele din Principate, ceea ce face generalul Gorceacov, începînd de la 19 iulie 1854³². La 10 august 1854, Omer-pașa,

²⁷ Jacques Godechot, *Histoire de l'Italie moderne. 1770—1870. Le Risorgimento*, I, Paris, 1971, p. 473.

²⁸ *Manuel diplomatique. Recueil des traitées de paix européens les plus importants*, par F. G. Ghillany et Schitzler, I, Paris-Bruxelles, 1856, p. 70.

²⁹ *ibidem*, p. 73—74.

³⁰ *Istoria SSSR XIX-nacealo XXv*, sub red. I. A. Fedosov, Moscova, 1981, p. 118—119.

³¹ Lord Palmerston, *Sa correspondance...* II, p. 455.

* Agitator și iscusit conducător militar, pe numele lui adevărat, Djemaladin Kazikununsk, de loc din Daghestan, a ținut în șah numeroase trupe țariste din caucaz în perioada 1834—1859. În 1845 atacînd trupele guvernatorului M. S. Vorontov, rușii au lăsat pe cîmpul de luptă 3 500 de ofițeri și soldați, (*Istoria SSSR*, tom. IV, sub redacția lui A. V. Falcev, Moscova, 1967, p. 433).

³² D. A. Sturdza și alții, *Acte și documente din istoria renașterii României*, II, București, 1889, p. 479—480.

comandantul șef al trupelor otomane din peninsula Balcanică, își inspecta unitățile care deja staționau în Colentina, dar pe baza unei înțelegeri cu Austria (la Boiagi-Köy-iunie 1854), aceștia permiteau habsburgilor să-și introducă trupe în Principatele române, turcii urmînd să-și utilizeze forțele militare pe cîmpul de luptă. Retragerea trupelor rusești și otomane din Principate dădea Austriei posibilitatea nu numai de a-și impune nestingherită autoritatea militară, ci chiar de a le anexa³³.

În dimineața zilei de 2/14 septembrie 1854, flota anglo-franco-otomană, avînd peste 300 de vase de transport, căreia vasele militare îi asigurau acoperirea, debarcă în Crimeea, în zona Eupatoria. Debarcau inițial, 28.000 francezi, 26.000 englezi, 7.000 otomani, trupe de elită, dotate cu armament modern. Din 21 de vase de război ale marinei rusești din Marea Neagră, numai 7 erau vase cu aburi, încît au decis să-și scufunde o parte din vasele cu pînze, spre a bloca intrarea inamicului în raza portului Sevastopol, oamenii și armamentul folosindu-l la întărirea orașului. Războiul Crimeii, a scos pregnant în evidență înapoierea economică și putreziciunea orînduirii iobăgiste a Rusiei țariste, care avea în Crimeea doar 34.000 militari, insuficient înarmați, ori cu armament învechit și comandați de generali de salon, de tipul prințului Mensicov. Coaliția antirusă, care avea muniții în abundență, mai sosiseră și circa 10.000 de italieni, și trupe otomane, și-a arătat superioritatea în ciuda eroismului soldaților ruși și a unor militari talentați ca Nahimov, Kornilov, Totleben — ocupînd puncte cheie din Crimeea și orașul Sevastopol (septembrie 1855)³⁴.

Coaliția antirusă a purtat tratative la Viena, încă în decembrie 1854, pentru a stabili condițiile de pace ce urmau a fi impuse Petersburgului, printre altele, instaurarea protectoratului colectiv al marilor puteri asupra Principatelor române. Deoarece înlocuirea protectoratului exclusiv rusesc asupra Principatelor impunea schimbarea statutului de organizare internă a acestora, în mod implicit, se ridica, pentru prima oară, problema unirii Moldovei și Țării Românești în fața unei conferințe europene³⁵.

În timpul războiului Crimeii, emigranții români au revenit la acțiunile politico-diplomatice menite să informeze opinia publică europeană cu privire la doleanțele lor. Parisul și Londra reprezentau centrele cele mai importante pentru revoluționarii emigranți; de aici ei au adresat o serie de memorii prințului Napoleon, lui Robert Peel, marcant om politic britanic, lordului Ellenborough și altor personalități, arătînd necesitatea unirii Moldovei și Țării Românești; de asemenea, exilații mențineau permanent legătura cu forțele patriotice și progresiste din țară, în scopul conjugării eforturilor acestora cu cele ale emigrației pentru intensificarea acțiunilor depuse pe lîngă guvernele marilor puteri.

În toată perioada războiului Crimeii coaliția antirusă a desfășurat o febrilă activitate politico-diplomatică, elaborîndu-se tot felul de proiecte ce urmau a fi puse în aplicare odată cu încheierea păcii, iar între Londra și Paris au apărut divergențe, întrucît diplomația britanică intenționa să separe de Rusia: Polonia, țărilor baltice, Finlanda, Crimeea, Caucazul etc., pe cînd Franța oscila către un

³³ Arh. MAE, vol. II, 1856, dos. 65/3990, f. 244 și urm.

³⁴ *Istoria SSSR, XIX nacealo XX vx...* p. 120—123.

³⁵ N. Ciachir, Gh. Bercan, *Diplomația europeană...* p. 333.

compromis, nedorind să supere prea mult Imperiul țarist și, mai ales, căutind să evite o prea mare întărire a Angliei³⁶.

Ne vom limita să discutăm, ceea ce practic, s-a iscălit la Paris, la 30 martie 1856. După cum se știe, lucrările Congresului, au început la 25 februarie 1856, sub președenția contelui Walewski *, ministrul de externe al țării gazdă. Franța putea jubila, înfrîntă din anii 1814—1815, era acum în tabăra victorioșilor, nepotul marelui exilat, era împăratul Franței, iar fiul său și al contesei Walewska, președintele acestui înalt for european. Napoleon al III-lea își consolidase tronul printr-o victorie răsunătoare în afară, încît urmărea mai mult temperarea lui Palmerston, decît umilirea în continuare a Rusiei. Articolul I al tratatului preciza că pacea s-a încheiat între cele 5 state beligerante : Rusia pe de o parte, Franța, Imperiul otoman, Sardinia și Regatul unit al Marii Britanii și Irlandei, pe de altă parte³⁷. De la început, la tratative a participat și Imperiul habsburgic, datorită aportului ca „intermediar“ între beligeranți, precum și faptului că a avut trupe de ocupație în Principatele române, permițind astfel Porții să-și deplaseze unitățile militare pe front. Noul țar al Rusiei, Alexandru al II-lea (1855—1881), dorea ca și Frusia să fie prezentă la dezbaterile Congresului, contînd pe sprijinul acesteia, dar Palmerston se opunea categoric, motivînd că Prusia nu participase la război și, spre deosebire de Viena, Berlinul nu-și manifestase dorința în acest sens. Totuși, cu sprijinul tacit al Franței, Prusia a fost admisă, la 10 martie 1856, la lucrările Congresului pe considerent că fiind semnatară Convenției de la Londra (1841) referitoare la Strimtori, devenea automat părtaşă la noul tratat, care urma să înlocuiască vechiul document³⁸. Austria urmărea cu mare îngrijorare bunăvoința tot mai crescîndă a lui Napoleon al III-lea față de Rusia, spre stupeora și indignarea lui Clarendon³⁹.

La 18/30 martie 1856, plenipotențiarilor întruniți la Paris iscăleau tratatul ce puneă capăt războiului Crimeii și ale cărui principale prevederi erau următoarele : părțile își restituiau teritoriile ocupate în timpul ostilităților : Imperiul țarist evacuaînd fortăreața Kars, iar foștii inamici localitățile Sevastopol, Balaclava, Eupatoria, Kerci, Enikale, etc., (art. 3—4) ; puterile întrunite se angajau să respecte „independența și integritatea teritorială a Imperiului otoman“, considerînd că orice act de natură a-i aduce cea mai mică știrbire este „o chestiune de interes general“ (art. 7). Poarta promitea să acorde un *firman* menit a îmbunătăți soarta popoarelor aflate sub dominația sa „fără deosebire de religie sau rasă“ (art. 9) ; Marea Neagră devenea mare deschisă flotei comerciale a tuturor țărilor, fiind, în schimb, interzisă prezența în apele și porturile sale a navelor de război a oricărei puteri, inclusiv statelor riverane (art. 11) ; comerțul în porturile Mării Negre era liber de orice îngrădiri, Poarta și Rusia avînd obligația de a admite consuli în

³⁶ *ibidem*, p. 333—334.

* Alexandre Florian Joseph Walewski (1810—1868), fiu natural al lui Napoleon I și a Mariei Walewska, a primit cetățenia franceză după revoluția din iulie 1830. Om de litere, se ocupa cu literatura și ziaristica (pseudonim : Alexandr Colonna). Ambasador din 1849, la Toscana, Neapole, Madrid, Londra, apoi ministru de externe (1855—1860). Congresul de la Paris, marele său succes. A simpatizat cauza românească.

³⁷ *Acte și documente relative la istoria Renașterii...* II, p. 884.

³⁸ E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, II, București 1952, p. 514.

³⁹ G. M. Trevelyan, *Istoria ilustrată a Angliei*, București, 1975, p. 734—737.

porturile lor (art. 12); deoarece Marea Neagră devenise neutră, atât Imperiul țarist, cât și Imperiul otoman nu aveau dreptul să dețină arsenale sau fortificații (art. 13); navigația pe Dunăre devenea complet liberă, nesupusă la taxe și la nici o piedică, în virtutea principiilor stabilite cu ocazia Congresului de la Viena privind reglementarea navigației pe fluviile care separă sau trec prin mai multe state (art. 15); pentru punerea în practică a respectivelor hotărâri precum și pentru degajarea gurilor Dunării de nisipuri și alte obstacole lua naștere Comisia Europeană a Dunării formată din reprezentanți ai Imperiului habsburgic, Franței, Marii Britanii, Rusiei, Porții și Sardiniei (art. 16)*; județele din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail reveneau Moldovei (art. 20); Rusia era obligată să-și lichideze toate fortificațiile și să nu construiască nici un obiectiv militar în insulele Aaland⁴⁰ din Marea Baltică (art. 33)⁴¹, etc. Deși sîrbii, muntenegrenii, bulgarii, grecii, au făcut memorii solicitînd să fie luate în considerație doleanțele lor, Congresul s-a limitat să discute problema românească — datorită propagandei intense desfășurate de revoluționarii emigranți — și să stabilească unele clauze referitoare la Serbia. Astfel Principatele române, continuă să se bucure de toate drepturile sub suzeranitatea Porții, iar protectoratul rusesc stabilit în 1829 este înlocuit cu „garanția puterilor contractante” (Marea Britanie, Franța, Austria, Rusia, Prusia, Sardinia) (art. 22); Imperiul otoman se obliga să păstreze în Principate o administrație independentă și națională, precum și deplina libertate a legislației, comerțului, cultelor; totodată, o Comisie specială a celor 7 puteri trebuia să revizuiască legile Moldovei și Țării Românești, pentru a se putea pune bazele unei viitoare organizări moderne, ceea ce ducea, practic, la înlocuirea Regulamentului organic (art. 23); plecînd de la faptul că românii solicitaseră insistent unirea celor două Principate, iar Poarta și Austria (care mai avea trupe de ocupație), se opuneau unui asemenea act, se hotăra întrunirea cît mai grabnică a Adunărilor ad-hoc (în tratat termenul este de Divanuri ad-hoc), cu reprezentarea cît mai exactă a tuturor straturilor societății, care să se pronunțe asupra modului cum doresc să trăiască în viitor locuitorii Principatelor (art. 24), doleanțele românilor urmînd a fi discutate și aprobate de marile puteri garante (art. 25); în final se preciza că, în cazul perturbării liniștii și ordinii în Principate, nici o intervenție armată nu putea avea loc decît cu consimțămîntul tuturor celor șapte puteri garante.

Tratatul lua în discuție și problema Serbiei, unde, protectoratul rusesc, era de asemenea înlocuit cu „garanția celor 6 puteri contractante” (art. 28), iar Poarta în calitate de putere suzerană, își menținea garnizoane la Belgrad și în alte șase cetăți (art. 29), ceea ce constituia un obstacol în plus în fața patrioților sîrbi angajați în lupta pentru o emancipare totală⁴².

* Paralel cu Comisia Europeană a Dunării, lua ființă și o altă comisie formată din delegații Austriei, Bavariei, Württembergului, Turciei și comisarii din cele 3 Principate dunărene (Moldova, Țara Românească, Serbia), în atribuția căreia intrau sarcinile tehnice legate de navigație (art. 17 al tratatului).

⁴⁰ R. Svanström, K. F. Palmstierna. *Histoire de Suède*, p. 292—293 (Insulele Aaland, sub numele de Ahvenanmaa, aparțin azi Finlandei).

⁴¹ *Acte și doc.*, II, p. 1075—1090; *Conferințele de la Paris*, București, 1856, p. 3—9.

⁴² *Istoria Jugoslaviје*, sub red. lui Ivan Božić, Belgrad, 1973; p. 258—259; vezi și Branko Petranović, *Istoriја Jugoslaviје. 1918—1978*, Belgrad, 1981, p. 15—17.

Tratatul de la Paris mai stipula înființarea unei Comisii compusă din șase comisari (doi ruși, doi otomani, un francez, un englez), cu misiunea de a revizui, ori, dacă era cazul, a rectifica granița ruso-turcă din Asia (Transcaucazia), căutându-se să se evite eventuale incidente de frontieră între Imperiul țarist și cel otoman (art. 30). Merită de semnalat, că tratatul propriu zis, are ca anexă 3 convenții : 1) Cu privire la Strimtori ; 2) Cu privire la vasele rusești și turcești de război din Marea Neagră ; 3) Cu privire la insulele Aaland, care aduc precizări privind îndeplinirea acestuia și la care ne-am referit pe parcursul materialului nostru.

Categoric, războiul Crimeii, prin urmările sale, a schimbat raportul de forțe în Europa. Înfrângerea Rusiei, a însemnat un moment crucial în situația internațională a țarismului, ca forță militară. Franța, printr-o conjunctură diplomatică favorabilă, devine practic ca un arbitru al Europei în urma Congresului de la Paris. Napoleon al III-lea, foarte diferit prin personalitatea sa, de oamenii care au condus pînă atunci politica externă a Franței, introduce idei și metode noi, ajutînd unor state naționale să se formeze, contribuind practic la transformarea fizionomiei Europei. Luptînd în Crimeea, nu uita morții de la Berezina, iar prin Congresul de la Paris, dorea să reînvie gloria Imperiului de altădată și să redea granițele naturale pînă la Rin ⁴³.

Anglia și-a realizat obiectivele propuse, menținerea integrității Imperiului otoman, care îi era o bună piață de desfacere și de unde pompa materii prime, la preturi foarte avantajoase și totodată zăvorea Rusia în Marea Neagră. G. M. Trevelyan, prezintă corect faptul că diplomația britanică n-a făcut nici un efort de a crea o Bulgarie sau o Serbie liberă, așa cum făcuse Canning la timpul său cu Grecia, vechiul regim otoman fiind singura barieră posibilă în fața ambițiilor Rusiei ⁴⁴.

Sardiniei îi crescuse prestigiul pe plan european, era inclusă în Comisia Europeană a Dunării, deși nu era stat riveran, devenea protectoare a celor 3 principate : Moldova, Țara Românească, Serbia, chiar dacă din cauza Austriei, problema italiană nu a fost inclusă în discuțiile Congresului ci doar difuzarea unui memorandum. Pentru diplomația sardă și pentru un om atît de talentat și perspicace, cum era Cavour, perspectivele erau deschise ⁴⁵.

La prima vedere, s-ar părea că Austria a ieșit cu un prestigiu mărit, mai ales că-și introdusese trupe în Principatele române (1854), de unde nu avea de gînd să plece. Dar privite lucrurile în profunzime, apar diferit. Mobilizarea armatei a costat-o scump, iar comportarea față de Rusia și mai scump, deoarece cînd se va pune acut problema unificării Italiei și Germaniei, se va trezi izolată, în plus disprețuită de către Napoleon al III-lea, în special pentru sentimentele sale proitaliene. Nici englezii nu aveau o părere mai bună despre diplomația vieneză. Încă în martie 1855, Palmerston îi atrăgea atenția lui John Russel despre jocul perfid al Austriei, care încearcă să-i frustreze de o serie de avantaje „...evident vrea să ne arunce peste bord” ⁴⁶. Istoriografia sovietică scoate în evi-

⁴³ J. Droz, *Histoire diplomatique...* p. 364.

⁴⁴ G. M. Trevelyan, *Istoria ilustrată...* p. 736—737.

⁴⁵ Jacques Godechot, *Histoire de l'Italie moderne...* I, p. 476.

⁴⁶ Lord Palmerston, *Sa correspondance intime...* II, p. 480.

dență și o parte pozitivă a Congresului de la Paris, în ciuda înfringerii Rusiei, că Austria a fost obligată să-și evacueze trupele din Principatele române, evitându-se astfel încorporarea acestora la Imperiul habsburgic și stoparea procesului național⁴⁷.

Cu toate că în timpul lucrărilor Congresului de la Paris s-au manifestat disensiuni și divergențe între Marea Britanie, Franța și Austria, cele trei puteri au încheiat, la 15 aprilie 1856, un tratat secret, unde se prevedea, din nou, menținerea integrității Porții (art. 1); orice încercare de încălcare a autorității sultanului fiind considerată un *cassus belli* (art. 2)⁴⁸. Tratatul viza, în primul rând, Rusia, evitându-se astfel ca Petersburgul să revizuiască prin forță clauzele păcii de la Paris, dar el era îndreptat, totodată, și împotriva popoarelor din sud-estul continentului, care din acest moment pentru a-și câștiga independența trebuiau să obțină acordul Parisului, Londrei și Vienei⁴⁹.

Din punct de vedere al dreptului internațional, Congresul de la Paris are o serie de merite ce trebuie scoase în evidență. Acum au fost adoptate norme privind principiile umanitare în timpul războiului, s-a fixat regimul navigației pe Dunăre, s-a neutralizat Marea Neagră, iar Strimtorile au fost închise pentru navele militare, ultimele două măsuri tinzând să limiteze conflictele în această zonă⁵⁰.

Deosebit de importantă este discutarea, în cadrul Congresului, a problemei românești, punându-se astfel în dezbatere, pentru prima oară în mod deschis și oficial, principiul naționalităților, marile puteri fiind ele însele obligate să-l respecte. În baza lui se va înfăptui, în 1859, Unirea Moldovei cu Țara Românească, etapă esențială în procesul de constituire a statului național unitar român, urmată de unificarea Italiei și Germaniei, apariția acestor noi state pe harta Europei aducând însemnate modificări în viața politico-diplomatică a continentului.

⁴⁷ *Istoria SSSR. XIX secol și XX v...* p. 123.

⁴⁸ *Manuel diplomatique. Recueil des traités...* II, p. 507.

⁴⁹ N. Ciachir, Gh. Bercean, *Diplomația europeană...* p. 336—337.

⁵⁰ Ilarion Filipescu, *Congresele și conferințele în viața internațională*, Sibiu, 1944, p. 35—36; G. Sofronie, *Curs de Drept internațional*, ed. III, p. 53.